

Vanesa Matajč

Dama s kamelijami in dama brez njih

Zdenka Žebre: KAMEN NA SRCU

Mondena, Grosuplje 1996

Leta 1982 je Zdenka Žebre očarala najširši bralski krog in literarno kritiko z "afriškim" romanom *Okomfu Anoči*, ki je, spogledujoč se z žanrom zgodovinske kronike, upodobil nastanek ašantske države v 17. stoletju oziroma predvsem njenega soustanovitelja, vrača in državnika Anočija, in sicer s tolikšno prepričljivostjo in vživetim poznavanjem zgodovine današnje Gane, da je J. Sterle ta roman brez pridržkov vzporejal z afriškim postkolonialnim romanopisjem. *Kamen na srcu*, avtoričin drugi roman, pa je vsebinsko in tudi kvalitativno nekaj povsem drugega.

Z žanrskega vidika bi se ta psihologizirana dekliška izpoved lahko z nekaj pridržki razbiralala kot različica Bildungsromana: prvoosebna pripovedovalka, protagonistka Silvica, po navalih dvomov, ki se menjavajo z napadi trdnih prepričanj, naposled osvoji osebno moralo, ki je pravzaprav tudi konvencionalna, obča morala ter se tako srečno (odrešena) vključi v družbo in tako najde dušni mir. Nič od tega se ne zgodi prijateljici, antagonistki Štefi, ki ne pozna dvomov, temveč vztraja pri svojih "grešnih" načelih, pljuva na občo moralo, tako da jo družba izvrže, dušni mir gre po zlu in naposled Štefa, ta negativni eksemplar, postane kupček kesa in obžalovanja. Kljub temu – še je pravica na svetu – jo doleti – z družbenega in osebnostnega psihološkega vidika – zaslužena kazen: umor sogrešnika, nato samomor.

Štefa po svoji vsestransko zavoženi oziroma nesrečni usodi, po

stremuških začetnih ciljih, po rahli naivnosti in predvsem po sklepni požrtvovalnosti nekoliko spominja na razčustvovani izdelek mlajšega Dumas, na *Damo s kamelijami*, v kateri ima moment socialno nesprejemljive, pregrešne erotike prav tako odločilno vlogo. Po drugi strani pa Štefina zgodba spominja tudi na zolajevsko doktrino, kakršno je že Govekar konec prejšnjega stoletja, sicer ne popolnoma uspešno, presajal na slovenski literarni vrtič. Kako se lahko ta na videz nemogoča kombinacija romantiziranega realizma in "psihofiziološko scientiziranega" naturalizma – ta je še zlasti v nasprotju z vzorcem vzgojnostnega romana – uveljavlja kot modificirana idejna podlaga nekega besedila, ki je za navrh napisano konec 20. stoletja? Kako se lahko prepleteta subjektivna svobodna izbira in naturalistična determiniranost?

Problematična antagonistka Štefa je nedvomno zolajevsko "determinirana": v njej črnijo temni (seksualni) nagoni, v njej se proti koncu oglašajo očetova alkoholizirana kri. Njeno izvorno okolje je predmestna siromaščina Ljubljane tridesetih let: cape namesto obleke, v petek in svetek črni kruh. In vendar Štefa ni, kot Zolajeva veličastna kurtizana, hči zapite "bezniške" Gervaise, temveč hči skorajda cankarjanske, mučeniško trpeče, krščansko moralne slovenske matere. Na koncu romana tudi Štefa, potem ko je šla skozi grehote, trpi v kesu in krivdi in se v znak spokoritve tudi žrtvuje (domnevno prijateljici v prid), to seveda ni skladno z zolajevsko doktrino. Ta sicer socialno-psihološko objektivistično usmerja zgodbo, vsaj delno, do približno prve tretjine romana, do hipa svobodne izbire za ali proti (družbeni) morali, svobodna izbira pa se z determinizmom seveda izključuje. V resnici Štefa na koncu ne propade zaradi triade determinant, temveč zaradi posledic svoje lastne odločitve. Pravi problem romana nista socialna beda in obsojenost na odbijajoče življenjske vzorce, temveč njegova moralka.

To poudarja (ne glede na avtobiografskost besedila) polariziranost junakinj: Silvica (lagodno živeče meščansko dete, seveda brez potrebe po boljšem življenju) je "dobra", Štefa (obupana ob predvideni ubožni prihodnosti in zato makiavelistično odločena za radikalno, četudi amoralno spremembo svoje usode) pa "grda", pokvarjena, socialni izmeček, cipa. Silvica zgroženo, pridigarsko in užaloščeno svari, Štefa pa v sli po lepšem življenju ignorira predavanja o osebnem dostojanstvu, ponosu in časti. Čistost zmaga, grehota propade.

Četudi je družbena sprejemljivost vedenjskih vzorcev v pripovedo-

valkinem mladostnem obzorju postisnjena v ozadje in Silvica ostaja moralna bolj zaradi omenjenega osebnega dostojanstva, osebne morale, se Štefina krivda in kazen zgodita natanko po predvidevanju družbene, konvencionalne (krščansko utemeljene) morale. S tem je Štefa le zgled njene obče veljavnosti.

Treba je sicer priznati avtoričin trud, da bi družbeno moralo subjektivizirala in spremenila v intimno moralo: v ta namen jo njena nosilka, Silvica, občasno celo relativizira z omembo farizejskih vladajočih meščanov, socialnih krivic, moške moralne nedotakljivosti ... V adolescentnem prebujanju čutov to moralko celo sama za hip zavrže, vendar jo nesrečna Štefina usoda še pravočasno strezni in v moralnem smislu spet socializira.

Kamen na srcu, sodeč po povedanem, torej ne more biti presunljiva idejno-tematska inovacija. Bolj načitano bralstvo bo roman kvečjemu osupil, s tem ko se vrača k obujanju vzorcev izpred stoletja. Morebitna nostalgичnost ob teh vzorcih bi nedvomno lahko zaživela ob učinkoviti slogovni in kompozicijski izpeljavi dogodkov, vendar se ti bolj ali manj nespremenjeni ponavljajo (Silvica se kakih desetkrat odloči za dokončen razhod s pokvarjeno Štefo, sledi srečno vnovično snidenje itn.), razpeti so v črno-belo shemo pravnjega moralnega in napačnega amoralnega, notranja logika dogajanja vsaj enkrat temeljito zašepa (v sicer psihološko realistično usmerjenem konceptu besedila res ni jasno, zakaj se čista Silvica, ki nikakor ni mazohistka, silovito zaljubi v Štefinega vzdrževalca, čeprav ga v kar nekaj prizorih dosledno in eksplicitno ožigosa za pervertiranega, gnusnega sadista). Poglavje zase so dnevniški fragmenti, ki včasih niso daleč od patetične proze tipa medleča najstnica, njihov slog pa včasih preide tudi v zunajdnevniške odlomke, kjer se jim lahko pridruži celo rahla klišejskost. Dobre plati romana so predvsem tri: zvečine sta psihologizacija in oris ambienta dovolj učinkovita, da iz obeh tipiziranih deklet, nosilk črno-bele morale, napravita živa individualizirana lika. Ambient mestne družbe tridesetih let dodatno sugerirajo številni arhaizmi in uporaba različnih (socialnih) plasti jezika. Tudi zato so številni dialogi zavidljivo "veristični" in, v nasprotju z marsikaterim slovenskim romanom, niti enkrat ne učinkujejo prisiljeno. Vendar je vprašanje, ali lahko te odlike kompenzirajo učinek že davno izpete teme (in njene zgodbene izpeljave!) romana.